

Tijana Šukilović, Srđan Vukmirović

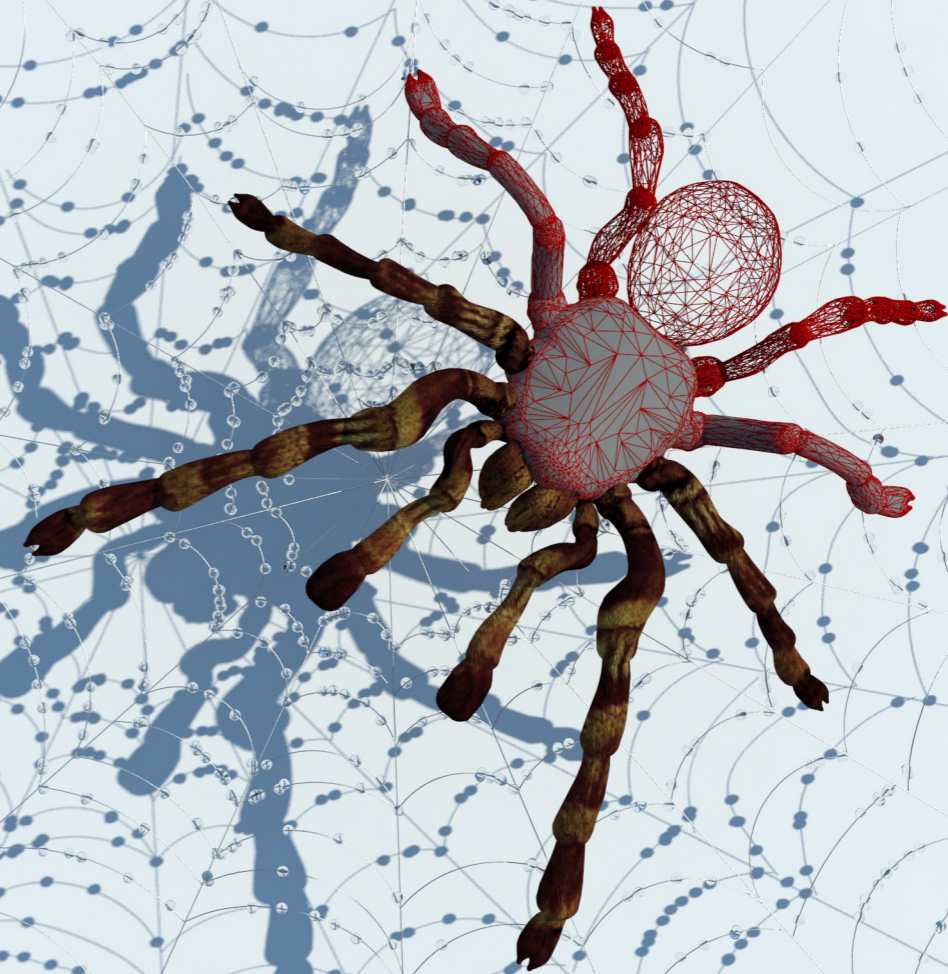
Geometrija za informatičare

„Cilj ove knjige je da na objedinjen i uniforman način prezentuje izbor geometrijskih znanja potrebnih informatičarima. Knjiga može da služi ne samo kao udžbenik za predmet *Geometrija*, već i za druge slične predmete, pa i kao zanimljivo štivo svima koji vole i geometriju i računarstvo. *Geometrija za informatičare* je značajna i zbog toga što je jedna od retkih knjiga iz ove oblasti na srpskom jeziku.”

prof. dr Predrag Janičić

„Autori su našli pravi balans i meru između formalnog uvođenja pojmova, mnogobrojnih primera i uporednih objašnjenja datih na intuitivnom nivou. Zato će ovaj materijal biti vrlo koristan i interesantan, ne samo studentima predmeta *Geometrija*, već i široj populaciji koja se bavi računarstvom i informatikom.”

dr Miroslava Antić

ISBN 978-86-7589-106-2

9 788675 891062

Matematički fakultet
Beograd, 2015. godine

TIJANA ŠUKILOVIĆ, SRĐAN VUKMIROVIĆ

GEOMETRIJA ZA INFORMATIČARE

МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД, 2015. ГОДИНЕ

Predgovor

Ova knjiga je udžbenik za kurs *Geometrija*, na drugoj godini smera Informatika, Matematičkog fakulteta, Univerziteta u Beogradu. Autori su predavači na tom kursu od 2006. godine.

Tokom svih ovih godina kurs se menjao i evoluirao, tako da je njegov sadašnji sadržaj predstavljen sa prvih osam poglavlja knjige. U poglavljima *Izometrije* i *Krive i površi* ima zahtevnijeg sadržaja koji prevazilazi okvire kursa Geometrija.

Deo knjige koji smo nazvali *Dodatak*, sadrži određen broj izbornih tema. Neke od tih tema, a i mnoge druge, bile su teme studentskih seminarskih radova i programerskih projekata. Te napredne teme su pogodne i za srednje napredan kurs primenjene geometrije na nivou master ili doktorskih studija.

Knjigu mogu koristiti svi oni kojima su potrebna znanja iz praktične geometrije, ukoliko imaju neka osnovna matematička predznanja (na primer na nivou gimnazijske matematike). Dakle, pretpostavljamo da čitalac ima osnovna znanja iz elementarne geometrije, trigonometrijskih funkcija, linearne algebre i diferencijalnog računa, a ako ih nema, upućujemo ga na odgovarajuću literaturu.

Cilj nam je bio da geometriju predstavimo na način koji je pogodan za implementaciju na računaru, sa manje formalizma, a više primera. Kad god je to bilo pogodno, pokušali smo da vidimo geometriju kroz primere iz svakodnevnog života. Neke od tema su izvan granica geometrije i zalaze u topologiju, analizu, mehaniku ili statiku. Hteli smo da čitalac razume da su matematičke discipline i njihove primene međusobno povezane. Često je za pravljenje neke matematičke simulacije neophodno i dobro poznavanje fizike.

U prvoj glavi uvodimo vektore u euklidskoj ravni i prostoru geometrijski – kao klase ekvivalencije usmerenih duži koje imaju isti pravac, smer i intenzitet. Definišemo koordinate tačkaka i vektora, kao i transformacije koordinatnih sistema. Veoma mnogo pažnje je posvećeno skalarnom, vektorskom i mešovitom proizvodu i njihovim primenama: Određivanje orijentacije i površine trougla, da li tačka pripada trouglu, zapreminama tela. . . Orijehtacija u ravni i prostoru je uvedena intuitivno, ali pažljivo, i što će čitalac verovatno zapaziti – vrlo relativno.

Druga glava predstavlja kratak pregled analitičke geometrije ravni: Pravih, polupravih, duži, krugova i konusnih preseka, tj. krivih drugog reda. Istaknuto je parametarsko zadavanje objekata, jer je ono u primenama korisnije od implicitnog. Detaljno se razmatraju osobine konusnih preseka: Elipse, hiperbole i parabole, koje su važne u geometriji i primenama. Ipak, u cilju smanjenja obima kursa, to poglavlje, kao i poglavlje koje se odnosi na krive drugog reda,

može da se izostavi.

Treća glava sadrži neke osnovne elemente računarske geometrije i bavi se proučavanjem poligona. Definišemo unutrašnjost i triangulaciju prostog poligona i dajemo konkretne načine za njihovo određivanje. Takođe, izvodimo formulu za površinu prostog poligona, što je u literaturi veoma teško naći u korektnom obliku. Opisujemo i algoritme za konveksni omotač i Delonijevu triangulaciju skupa tačaka ravni.

Četvrta glava je posvećena analitičkom zadavanju pravih, duži, ravni u tro-dimenzionom euklidskom prostoru i njihovim međusobnim odnosima. Iako je geometrijski važno, poglavlje o mimoilaznim pravama nije toliko značajno u računarstvu, pa ga čitalac ne mora detaljno proučavati.

U petoj glavi formalno uvodimo afina preslikavanja u proizvoljnoj dimenziji. Koga taj formalizam ne interesuje, može odmah da pređe na preslikavanja u ravni. Predstavljanje afinih preslikavanja matricama je lako, ali nije očigledno. Pošto ima veliku primenu u računarstvu, treba mu posvetiti mnogo pažnje, kao i konkretnim primerima afinih preslikavanja ravni.

Izometrijama smo posvetili šestu glavu. Poglavlje o izometrijama ravni je jednostavno i preporučujemo ga za prvo čitanje. Ostatak ove glave je za naprednije studente ili kao referenca onima koji se bave računarskom grafikom. Radi matematičke potpunosti, dokazujemo da je svaka izometrija euklidskog prostora afino preslikavanje i karakterišemo afine izometrije. Izometrijama prostora, rotacijama i Ojlerovim uglovima smo posvetili posebnu pažnju jer je kompletne literature na ovu temu malo, a primene u robotici i računarskoj grafici su brojne. Kao dodatna tema, može se koristiti poglavlje *Kvaternioni i izometrije prostora iz Dodatka*.

Sedma glava je posvećena poliedarskim površima koje predstavljaju važan način predstavljanja prostornih objekata u raznim oblastima primena. Ne ulazeći u tehničke detalje, skoncentrisali smo se na neke jednostavne geometrijske i topološke pojmove: Povezanost, rub, orijentabilnost. Pri tome, mnoge činjenice za koje su potrebni objekti i metode topologije nisu strogo definisane, niti dokazane.

Osma glava odnosi se na najosnovnije pojmove u vezi parametrizovanih krivih i površi. Delovi ovog poglavlja, kao što su primeri, mogu da se zanemare u prvom čitanju. Krivima dajemo fizičko tumačenje kad god je moguće (ravnomoerno ubrzano i kružno kretanje, lančanica, cikloida...). Poglavlje koje se odnosi na Beziјerove krive sadrži neke važne algoritme čiji su dokazi tehnički, te se mogu zaobići. Poglavlje koje se bavi uopštenjima Beziјerovih krivih je preglednog karaktera, sadrži interesantne primere i namenjeno je naprednijim studentima.

U poglavlju *Dodatak* obrađene su razne teme koje su detaljnije objašnjene u uvodu tog poglavlja. Na primer, u računarskim igricama i simulacijama prirodnih procesa, objekti se bacaju, padaju, prevrću, klize... Da bismo razumeli geometriju njihovog kretanja, bavili smo se kosim hicem, težištem tela, strmom ravni. Poglavlje o homogenim koordinatama i osnovama projektivne geometrije smo dodali jer su te teme važne za razumevanje nekih elemenata računarske geometrije i obrade slika.

Oznake u tekstu su standardne. Trudili smo se da razlikujemo tačke euklidenskog prostora \mathbb{E}^n , vektore pridruženog vektorskog prostora \mathbb{V}^n i vektore koordinata \mathbb{R}^n ; preslikavanje od matrice preslikavanja, itd. Nažalost, ako želimo da tekst ostane čitljiv, teško je biti dosledan, pa bar jedan od ta dva cilja verovatno nismo postigli. Oznaku \square koristimo za kraj dokaza, \diamond za kraj primera, a E za jediničnu matricu.

Knjiga je složena u \LaTeX -u, a slike crtane u *WinGCLC*-u i *JavaView*-u. Zahvaljujemo se Tašani Šukilović na pomoći pri izradi određenog broja slika, kao i za dizajn korica. Pažljivom čitaocu ćemo biti zahvalni na svakoj uočenoj grešci koju ćemo rado ispraviti u sledećem izdanju.

Na kraju, koristimo priliku da se zahvalimo recenzentima, prof. dr Predragu Janičiću i dr Miroslavi Antić, kao i kolegi mr Đuri Mišljenoviću na pažljivom čitanju rukopisa i brojnim primedbama, sugestijama i diskusijama koje su ovu knjigu učinile boljom.

Beograd, decembar 2015. godine

Autori

Sadržaj

Predgovor

1	Vektori i transformacije koordinata	7
1.1	Definicija vektora i osnovne osobine	8
1.2	Linearne operacije sa vektorima	9
1.3	Linearna nezavisnost vektora	10
1.4	Koordinate vektora i tačke	12
1.5	Centar mase i težište	14
1.6	Skalarni proizvod	17
1.6.1	Skalarni proizvod u ortonormiranoj bazi	18
1.7	Orijentacija u ravni i prostoru	19
1.8	Vektorski proizvod i mešoviti proizvod	20
1.8.1	Vektorski i mešoviti proizvod u koordinatama	23
1.9	Primena vektorskog i mešovitog proizvoda	24
1.9.1	Orijentacija trougla	24
1.9.2	Površina trougla i paralelograma	25
1.9.3	Kolinearnost tri tačke	25
1.9.4	Određivanje da li tačka pripada trouglu	26
1.9.5	Određivanje da li su tačke sa iste strane prave	26
1.9.6	Zapremina paralelepipeda i tetraedra	27
1.10	Transformacije koordinata vektora	27
1.11	Transformacije koordinata tačaka	28
1.12	Transformacija ortonormiranih repera ravni	30
2	Analitička geometrija ravni	33
2.1	Prava u ravni	33
2.1.1	Implicitna jednačina prave	33
2.1.2	Parametarska jednačina prave	34
2.1.3	Prelazak iz jednog oblika prave u drugi	35
2.1.4	Predstavljanje duži i poluprave	35
2.1.5	Parametrizacija trougla i paralelograma	36
2.2	Rastojanje tačke od prave	36
2.3	Preseci pravih, polupravih i duži	37
2.3.1	Presek pravih zadatih parametarski	37
2.3.2	Presek duži, polupravih i pravih	38
2.3.3	Presek pravih zadatih implicitno	39
2.3.4	Krug	39
2.4	Konusni preseci	40
2.4.1	Elipsa	42
2.4.2	Hiperbola	43
2.4.3	Parabola	44
2.5	Optičke osobine	45
2.6	Krive drugog reda	48
2.6.1	Svođenje krive drugog reda na kanonski oblik	48
3	Poligonska linija i poligon	53
3.1	Triangulacija poligona	56

3.2	Površina prostog poligona	57
3.3	Konveksni omotač skupa n tačaka ravni	59
3.3.1	Algoritam vremenske složenosti $O(n^3)$	60
3.3.2	Algoritam vremenske složenosti $O(nh)$	61
3.3.3	Algoritam vremenske složenosti $O(n \log n)$	62
4	Analitička geometrija u prostoru	65
4.1	Ravan u prostoru	65
4.1.1	Implicitna jednačina ravni	65
4.1.2	Parametarska jednačina ravni	66
4.1.3	Prelazak iz jednog oblika ravni na drugi	67
4.1.4	Izbor koordinatnog sistema u odnosu na datu ravan	68
4.2	Prava u prostoru	69
4.2.1	Parametarski oblik jednačine prave	69
4.2.2	Prava kao presek dve ravni	70
4.3	Rastojanja u prostoru	72
4.4	Međusobni položaji dve prave	72
4.5	Mimoilazne prave	74
4.6	Međusobni položaj prave i ravni	77
4.6.1	Prodor prave kroz trougao	78
4.6.2	Presek trougla i ravni	79
4.6.3	Presek dva trougla	80
5	Afina preslikavanja	81
5.1	Afina preslikavanja ravni	83
5.2	Predstavljanje afinih preslikavanja matricama	85
5.3	Neka značajna afina preslikavanja ravni	87
5.3.1	Translacija	87
5.3.2	Rotacija	87
5.3.3	Refleksija	88
5.3.4	Skaliranje	89
5.3.5	Smicanje	91
5.4	Afina preslikavanja prostora	92
6	Izometrije	95
6.1	Izometrije ravni	95
6.2	Izometrije prostora \mathbb{E}^n	97
6.3	Opis izometrija prostora	99
6.3.1	Rotacija oko prave	99
6.3.2	Refleksija u odnosu na ravan	102
6.4	Opis kretanja trodimenzionog prostora	103
6.4.1	Praktična primena Ojlerovih/Tejt-Brajanovih uglova	106
6.4.2	Veza sopstvenih i svetskih rotacija	107
6.4.3	Analitičko određivanje Tejt-Brajanovih uglova	108
7	Poliedarske površi	109
7.1	Tabela temena i povezanosti	111
7.2	Poliedarski model glatke površi	113
7.2.1	Orijentabilnost poliedarske površi	115
7.2.2	Značaj orijentabilnosti za računarsku grafiku	120

7.3	Ojlerova karakteristika površi	121
7.4	Platonova tela	123
8	Krive i površi	127
8.1	Krive u ravni	127
8.2	Krive u prostoru	132
8.3	Površni u prostoru	133
8.4	Bezijerove krive	139
8.4.1	Definicija Bezijerove krive	140
8.4.2	Osobine Bezijerovih krivih	141
8.4.3	De-Kasteljau algoritam	143
8.4.4	Podela Bezijerove krive	145
8.4.5	Povećanje stepena krive	146
8.4.6	Matrična reprezentacija kubne Bezijerove krive	147
8.5	Uopštenja Bezijerovih krivih	149
8.5.1	Bezijerove površi	150
8.5.2	Racionalne Bezijerove krive	150
8.5.3	Racionalne Bezijerove površi	152
8.5.4	B-splajn i NURBS krive i površi	153
Dodatak		155
A	Centar mase	156
B	Homogene koordinate	163
B.1	Homogene koordinate u ravni	163
B.2	Projektivna i afina preslikavanja ravni	165
B.3	Homogene koordinate i projektivna preslikavanja u prostoru	169
C	Baricentričke koordinate	171
D	Kosi hitac	173
E	Kretanje niz strmu ravan	176
F	Razni algoritmi u ravni	180
F.1	O aritmetici u pokretnom zarezu	180
F.2	Algoritmi za određivanje preseka pravih i duži	181
F.3	Normala iz date tačke na datu pravu. Simetrala duži	183
F.4	Simetrala ugla	184
F.5	Paralela na datom rastojanju	185
F.6	Podnožje normale iz tačke na pravu	186
F.7	Presek prave i kruga	187
F.8	Upisani i opisani krug trougla	187
F.9	Tangenta iz date tačke na krug (krivu drugog reda)	190
F.10	Zajedničke tangente dva kruga	191
G	Kvaternioni i izometrije prostora	193
H	Delonijeva triangulacija	198
I	Fraktali i beskonačno guste krive	207
J	Dokazi nekih teorema	213
	Srpsko-engleski rečnik terminologije	217
	Literatura	223
	Spisak slika	224